

1. TŘÍDA

Holoubková Helena, Straka Luděk
1998/1999

PASPORTIZACE TŘÍDY

V rámci etnografického výzkumu zaměřeného na dětskou hru v prvním ročníku základní školy, jsme navštívili ZŠ v Praze, která by se vzhledem ke své poloze na okraji města dala charakterizovat jako velmi klidná, příjemná, umožňující řadu externích akcí. Škola vždy měla a má i dnes velmi dobrou pověst. Vedení školy a její zaměstnanci nám umožnili strávit s dětmi jednu malou (10 min.) přestávku ve třídě, čtyři rekreační (20 min.) přestávky na školním hřišti, jednu vyučovací hodinu ve třídě a čtyři hodiny ve školní družině. Naše aktivita se shledala s pochopením, pomocí a ochotou.

Samotné děti nás překvapily svou spontánností a otevřeností, se kterou nás akceptovaly. Po úvodním vstupu jsme se představili a informovali děti o našem poslání. Později už k nám přistupovaly jako naši průvodci.

Školní třída, její prostředí a složení žáků

Ve třídě 1. C bylo celkem 21 dětí (13 chlapců, 8 děvčat). Třída měla klasicky uspořádané lavice, v zadní části místnosti byl koberec se žíněnkami a polštáři. Na policích a skříňkách po obvodu byly dětské výrobky, mnoho květin, dětské kuffíky s osobními předměty, obrázky a plakáty. I chodba před třídou byla vyzdobena dětskými výtvarnými pracemi. Na příjemné náladě ve třídě se nemalou měrou podílela i mladá paní učitelka. Rovněž pozitivně na nás zapůsobila i vstřícná vychovatelka v družině, která nám předváděla výtvarné práce dětí a vyjádřila svůj názor na hru svých svěřenců. Vzhledem k tomu, že jsme navštívili třídu několikrát, a to v různých časech a za různých okolností, považujeme za nutné věnovat část prostoru i popisu jednotlivých situací, aby bylo zřejmé, v jakém kontextu jsme dětskou hru zaznamenali.

Vyučovací hodina

Jediná vyučovací hodina, které jsme se zúčastnili, proběhla za zvláštního režimu, kdy ve třídě "zastoupili" učitelku tři žáci z deváté třídy. První část hodiny věnovali práci s přinesenými materiály, které procvičovaly psaní písmen R a P. Potom děti vybarvovaly přinesené obrázky, které na tato písmena začínaly. Tato činnost probíhala hladce, bez hluku a obsáhla pozornost všech dětí. Později však začali jedinci především ze zadních lavic projevovat větší zájem o nás, směřovali na nás dotazy, ukazovali nám své hračky apod. Po skončení skupinové práce se začaly hrát kolektivně hádanky a hra "Šibenice". Děti z předních lavic byly zapojené do hry, některé se hlásily, jiné pokřikovaly, děti zadních lavic se postupně shromáždily kolem nás na koberci a povídaly si s námi.

V jedné ze zadních lavic seděl chlapec Honza, který nás informoval o svých úspěších v ČJ, o svých hračkách a hrách, které hraje (počítačové), a mezitím se v nepravidelných přestávkách vymršťoval do všech stran s cílem udeřit spolužáka sedícího přes uličku. Další zajímavou osobností sedící v zadní lavici byla nenápadná blondýnka, tichá, která po skončení společné práce přišla k nám na koberec a vyprávěla o svých nejoblíbenějších hrách. Při

úvodním představování jsem zaznamenala, že když slyšela, proč jsme přišli, poskakovala na místě a tleskala rukama. Především při pobytu venku působila tato dívka dosti osamoceně. Sama stála na pingpongovém stole, nebo o samotě posedávala na lavičce. Jiný chlapec upoutával naši pozornost tím, že po nás plival kousky molitanu "flustrubkou". Další velice zajímavou postavou byl Matěj, dle našeho soudu nijak výjimečný chlapec, sedící v první lavici, který byl neustále napomínán suplujícími žáky, spolužáci na něj žalovali a sváděli na něj veškeré zlo, ke kterému v kolektivu došlo. Myslíme, že o Matějově postavení svědčí i odpověď na naši otázku, jakou hru chtějí kluci, abychom si s nimi zahráli? Odpověď: „Pojďte s námi mlátit Matěje!“

Přestávka ve třídě

Během malé (10 min.) přestávky se děti mimo přípravě na hodinu věnovaly těmto činnostem.

Dvě dívky si malovaly obrázky princezen, tři chlapci a dvě děvčata hráli hru "Na tichou poštu". Dva chlapci seděli v lavicích otočení čelem proti sobě s rukama položenýma na lavici. Cílem jejich hry, které nedali žádný název, bylo získání co nejvíce bodů při vzájemném plácání dlaněmi. Kdo zasáhl protivníka získal bod, kdo minul, bod ztratil. Dvě děvčata se zabavila hádankami, které si dávaly, přičemž nebylo ani tak cílem získat bod za uhádnutí, jako vymyslet nějakou originální a vtipnou hádanku. Vedle těchto aktivit se řada dalších jedinců, kteří čekali na začátek vyučování, zabavila drobnými individuálními činnostmi jako hrou s prázdnými patronami, strkáním si tužek do nosních dírek, přisáváním víčka od propisky na jazyk.

Dětská činnost o přestávce by se dala charakterizovat spíše jako individuální a klidnější. Nehrály se žádné společné hry, ale to bylo samozřejmě dáno prostorem i situací.

Rekreační přestávka venku (20 min)

Za vhodného počasí (kterého jsme byli svědky) bylo dětem o přestávkách k dispozici velké školní hřiště, kterému dominovalo rozlehlé asfaltové hřiště pro fotbal či basketbal. Po obvodu hřiště bylo pískoviště, dřevěné konstrukce s houpačkami, skluzavkami a prolézačkami. Dále pingpongový stůl, dřevěný domek, keře a menší travnatá plocha.

Jakým činnostem se věnovala děvčata

Děvčata se nejvíce věnovala hrám na písku, kde individuálně či po dvou stavěly hrady a celá města z písku. Další nejoblíbenější činností bylo stavění domečků z kamínků, větviček a kůry stromů. Nejčastěji se tak dělo v ústraní pod stromy či mezi keři. Nemalý zájem byl i o houpačky a skluzavku, jejichž použití se čas od času inovovalo vytvořením pravidel klouzání, a to klouzat se po břicho hlavou napřed nebo kdo se dokáže sám rozhoupat a dosáhnout co nejvýše.

Skluzavka hrála i roli ve hře oficiálně nazvané „Hra na skluzavku“, kdy jedna dívka seděla na plošince klouzačky a představovala pokladní a ostatní příchozí museli požádat o lístky přesnou formulí a za přesného sdělení kam a na jak dlouho jedou. Po zaplacení imaginárního poplatku 2 Kč a předání lístku pokladní zvedla závoru a pasažéři se mohli sklouznout dolů.

Jiná skupinka čtyř děvčat se rozmístila po ploše hřiště, přičemž jedna zastávala vedoucí funkci, kdy ostatní organizovala a rozdávala jim kousky cihly, s kterou potom děvčata psala

na zem. Děvčata popřela, že by šlo o hru na školu, což jsme se domnívali, ale žádného bližšího vysvětlení se nám nedostalo.

Tuto činnost dívky ovšem po pěti minutách vystřídalý pletením věnečků. Děvčata měla i zde tendenci se shlukovat do menších skupinek, kdy byla jejich aktivita určována nejčastěji jednou aktivní dívkou. Věnečky si přitom pletla každá sama.

Do interakce s chlapci dívky vstupovaly při organizovaných hromadných hrách s pravidly, které budou popsány později.

Jakým činnostem se věnovali chlapci

Chlapci se věnovali hrám více akčním, pohybovým a tvořili vícečlenné skupiny. Více se i spojovali s žáky vedlejších tříd. Jejich dominantními činnostmi bylo bezcílné pobíhání po hřišti nebo sledování se ve skupinách. Často potom následoval souboj se "zbraněmi", zastoupenými klacky. Této činnosti se věnovalo nejčastěji čtyři až šest chlapců. Jiná dvojice se zabavila vyhazováním čepice, předem naplněné kamínky, do vzduchu. Kdo hodil dále, vyhrál. Kameny byly shledány jako velmi oblíbený hrací materiál, a to především když učitelka nedala k dispozici žádné jiné předměty (míče, pálky, kuželky..).

Celá jedna skupina sedmi dětí (chlapců i děvčat) fascinovaně pohlížela, jak se dolů po skluzavce valí kamínky, které tam předem dali. Zaujatě poslouchali zvuk, který kamení při pohybu vytvářelo. Všichni dál přinášeli kamení a nechávali je sklouznout dolů. Jako kdyby se na několik minut dostali do jiného světa, fascinováni pohybem a zvukem.

Pět chlapců se celou přestávku zaměřilo na fotbal. Tři chlapci seděli každý sám na lavičkách a hráli si se svými hračkami, přinesenými z domova (autíčko, letadélko..). Další honička byla provozována s cílem ukrást čepici druhému. Opět ji hrálo asi pět chlapců.

Chlapecká hra byla velmi proměnlivá, během krátké doby vzniklo a znovu se rozpadlo mnoho skupin. Jejich trvanlivost byla pár minut, záleželo na atraktivnosti. Šlo často o pohybové činnosti. Přestože nebyl vysloven žádný zákaz včleňovat do hry dívky, nebyla jejich přirozená přítomnost častá.

Mimo jiné se utvořila zajímavá formace čtyř dětí - dvě děvčata a dva chlapci, kteří aktivně pobíhali po hřišti. Jeden z nich držel sešit, do kterého čas od času něco napsali. Později jsme vyrozuměli, že se jedná o přípravnou akci, při které se děti zatím rozdělovaly do skupinek, ve kterých si později hrály „doopravdy". Také si domlouvaly náplň jejich hry a pravidla. Nejčastěji se mělo jednat o vzájemné střety.

Družina

Pobyt v družině byl rozdělen na tři části.

1. část

Úvodní část měla funkci relaxační a takový ráz měla i činnost, která v družině po obědě probíhala. Vybavení družiny poskytovalo prvňákům mnoho stolních her, stavebnice, kočárky, panenky, domeček s kuchyňkou a koutek s výtvarnými pomůckami. Činnost v interiéru nebyla moc proměnlivá, a tak i vytvořené skupinky byly poměrně stálé.

Tři dívky si malovaly, což bylo mimo jiné charakterizováno jako nejoblíbenější dívčí činnost ve třídě. Tedy opět spíše činnost, na které se děti podílely každý sám. Dále se utvořilo několik dvojic, které se zabývaly stavěním věží z kostek (kdo postaví větší věž), konstruováním rozličných staveb z plošných stavebnic (Lego atd.). Dva chlapci si překvapivě

sami hráli v kuchyňce. Vařili jídlo a poklízeli. Zvláštní zaujetí v nás vyvolal tichý chlapec, sedící v koutě, kde si u stolu vybarvoval políčka nabídkového listu Mrazíren Sedlec. Jak nám sdělil, vybarvoval si svá nejoblíbenější jídla. I později se tento chlapec stranil kolektivu a nejčastěji sahal po tužce a papíru.

Ze stolních her byly nejoblíbenějšími Loupežníci, Panenka na plese, Člověče nezlob se, karty, pexeso, Žížaly, Kloboučku hop. Především za naší přítomnosti se kolem určité hry vytvořila větší skupinka, ale jinak převažovalo uspořádání po dvou, třech, maximálně čtyřech dětech. Děvčata také inklinovala k vybarvování omalováněk. Trojice děvčat (velmi stálá) velmi často opakovala hru na rodinu (maminka, tatínek, dítě). Chodili na nákupy, uklízeli, starali se o děti... Oblibu si získala i hra na poštu, s dětskými penězi a složenkami. Přestože bylo k dispozici nepřeberné množství pomůcek a hraček, vždy se objevovalo určité období, kdy děti inklinovaly spíše k opakování hry jedné a té samé. Prakticky jsme tak byli svědky jenom několika her. O dalších jsme se dozvěděli z rozhovorů s dětmi.

2. část

Po odpočinku následovala vycházka či rekreační pobyt na hřišti, jehož náplň byla stejná jako o rekreačních přestávkách mezi vyučovacími hodinami. Častěji měly ovšem děti k dispozici míče, švihadla, obruče a jiné pomůcky, které tak samozřejmě směřovaly dětskou hru jiným směrem.

3. část

Poslední část odpoledního programu se uskutečňovala opět v interiéru. Děti odcházely domů, některé si psaly úkoly, ale nejpodstatnější změnou klimatu třídy bylo zapnutí počítače, což pohltilo veškerou pozornost dětí, a tím i končila jejich přirozená hra.

Způsob získávání informací

Jako zdroj informací o dětské hře nám sloužilo přímé pozorování dětí při hrách na školním hřišti a v interiéru školy. V průběhu pozorování jsme prováděli písemnou dokumentaci konkrétních situací, a tak jsme vypracovali podrobný popis prostředí i nálady, která v dětském kolektivu panovala. Popis skladby kolektivu považujeme za nezbytnou informaci, ke které se bude přihlížet při hodnocení dětské hry.

Do písemných záznamů jsme zařadili i informace poskytnuté učitelkou a vychovatelkou z družiny. V neposlední řadě nám bylo i umožněno nahlédnout do dětských výtvarných prací, zadaných na téma "Má nejoblíbenější hračka".

Součástí naší studie je obrazová příloha, která obsahuje výkresy dětí, které spontánně vytvořily v době naší přítomnosti a darovaly nám je na památku.

Během naší přítomnosti v dětském kolektivu jsme si s dětmi nejenom povídali o hrách, ale velmi často jsme si je i společně zahráli. Děti nám velmi ochotně vysvětlovaly pravidla her, které jsme neznali.

K teoretickému zpracování dosažených údajů jsme dále použili příslušnou doporučenou literaturu. V bodě číslo 5 zabývající se rozbořem hry „Honzo vstávej“ jsme použili knihu F. Bartoše „Naše děti“.

SEZNAM HER

V úvodu jsme věnovali prostor popisu prostředí a situací, ke kterým v dětském kolektivu po dobu naší přítomnosti došlo. Tuto aktivitu bychom nazvali spíše herními činnostmi, nežli opravdovými hrami. Následující seznam bude obsahovat hry, většinou skupinové, soutěživé, ve kterých jsou jasně dána pravidla. Z takových her se potom také budeme snažit vysoudit bližší charakteristiky a vzájemné souvislosti hry dětí této třídy.

V případě názvů psaných kurzívou se jedná o názvy neoficiální.

1. Kuba řekl
2. Molekuly
3. Stíny
4. Cukr, káva, limonáda
5. Škatule hejbejte se
6. Na třetího
7. Pan čáp ztratil čepičku
8. Honzo vstávej!
9. Král vysílá své vojsko
10. Rybičky, rybáři jedou
11. Fotbal
12. Na jelena
13. Slepá bába
14. Na babu - *Honička*
15. Schovka
16. Žirafy
17. Mrazík
18. Lepidlo
19. Na skluzavku
20. Loupežníci
21. Panenka na plese
22. Člověče nezlob se!
23. Pexeso
24. Žížaly
25. Kloboučku hop!
26. Na poštu
27. Na rodinu - Na mámu, na tátu a na dítě
28. Tichá pošta

POPIS HER

1. Kuba řekl

Jedná se o hru pro větší počet hráčů. Jeden člen stojí proti ostatním a říká jim povely (vzpažit, dřep, čelem vzad...), které mají opakovat, avšak pouze tehdy, když je předříkávající uveď slovy "Kuba řekl". Pakliže se děti zmýlí a povel provedou i bez úvodní věty, vypadávají ze hry, nebo dostávají trestný bod. Předříkávající se také snaží zmást ostatní tím, že sám předcvičuje i neuvozené povely. Vítěz je ten, kdo poslední zůstane, nebo ten, kdo má nejméně trestných bodů. Tato hra se hraje v místnosti i venku. My jsme ji děti hrát neviděli, pouze ji uvedly jako hru, kterou dříve hrály s paní učitelkou.

2. Molekuly

I tato hra byla vytvořena pro větší počet hráčů. Vychovatelka nebo jiná vedoucí osoba vydává povely k uspořádání skupinek, tedy molekul, po určitém počtu. Kdo není schopen vytvořit správnou molekulu s ostatními, vypadává. Vítězí nejlepší dvojice. Hra se hraje především venku, na hřišti, ale je vhodná i do interiéru. Jejím svědkem jsme se nestali, ale děti ji hrály mnohokrát s paní vychovatelkou v družině.

3. Stíny

Hra je určena pro menší skupinku dětí. Hraje se venku. Děti se postaví do kruhu a jejich vzájemným úkolem je šlápnout spoluhráči na jeho stín. Ten, kdo nestihne uskočit a jehož stín je zašlápnut, vypadává ze hry. Vítěz je poslední, nejhbitější hráč. Tuto hru znalo šest dětí, které ji hrály společně na kroužku, který navštěvují. Ve třídním kolektivu ji ovšem často nehrály.

4. Cukr, káva, limonáda

Tuto hru může hrát větší skupina dětí, i celá třída. Jeden vylosovaný nebo předem určený jedinec je vyvolávač, který stojí proti ostatním a střídavě se k nim obrací zády a čelem. Po dobu, kdy je otočen zády k dětem, je jejich úkolem se co nejrychleji posunout směrem k vyvolávači, který se ale v nestřeženém a velmi rychlém okamžiku otočí, a pakliže uvidí ještě někoho, kdo se hýbe, pošle ho na počáteční čáru. Po dobu, co je vyvolávač otočen zády, vykřikuje slova: "cukr, káva, limonáda, čaj, rum, bum", přičemž na „bum“ klade větší důraz, který je předzvěstí blížícího se otočení. Kdo první dosáhne úrovně vyvolávače a dotkne se ho, zaujme jeho pozici. Hru hrály děti za naší přítomnosti jednou, a to ve školní družině. Vesele se při tom bavily a spolupracovaly kromě tří děvčat všechna. (Děvčata si stavěla domečky z kůry a větviček.)

5. Škatule hejbejte se!

Hra je určena pro větší počet dětí, často ji hrála většina dětí, a to chlapeci i dívky. Byli jsme svědky této hry na školním hřišti, kde se jí věnovalo devět dětí. Na plochu hřiště děti nakreslily několik kol (o jedno méně než hráčů). Hráči se postavili do svých sektorů a na povel si vyměnili svá místa. Ten, kdo nemohl obsadit žádný kruh, se stal vyvolávačem, který

zprostředka kruhu volá „Škatule, škatule hejbejte se!“. Ten, kdo si nenajde volnou „škatuli“, dostává trestný bod a mimo jiné je i terčem posměchu ostatních.

6. Na třetího

Jedná se o míčovou hru pro tři osoby, kterou jsme děti viděli hrát na lesním hřišti. Hrály ji společně dívky i hoši, ale častěji by se dala vyzkoušet mezi dívkami. Dva hráči stojí proti sobě a hází si míčem. Mezi nimi je třetí hráč, který se snaží letící míč zadržet. Pakliže se mu to podaří, jde na místo toho, čímž ránu zadržel.

7. Pan čáp ztratil čepičku

Toto je hra pro větší počet dětí, často ji hraje celá třída. Děti hru hrály s pí učitelkou o tělesné výchově a při jiných rekreačních příležitostech. My jsme bohužel hru nezažili, ale dle rozhovoru o ní jsme nezaznamenali odlišnosti od verze, kterou jsme sami kdysi hráli.

Skupina dětí se rozestaví podél zdi či čáry a proti nim se postaví na protilehlý konec hřiště vyvolávač (nejčastěji učitelka). Vyvolávač začíná hru slovy: "Pan čáp ztratil čepičku, měla barvu barvičku". Ostatní děti se ptají "A jakou?" Vyvolávač určí barvu a úkolem ostatních dětí je se dotýkat příslušné barvy a přejít či přeběhnout na protější stranu hřiště. Takový jedinec je v bezpečí a nemůže být nikým ohrožen. Ti, kteří nemají příslušnou barvu na dosah, se musí pokusit riskantně přeběhnout. Vyvolávač se samozřejmě snaží chytit děti, které postrádají příslušnou barvu. Chycené dítě přechází na jeho stranu a pomáhá lovit v dalších kolech.

Při této hře si především menší děti procvičují barvy a učí se i spolupráci, protože si navzájem poskytují předměty nebo části oděvů s požadovanou barvou.

8. Honzo vstávej!

Tato hra by se dala nazvat jako typická pro kolektiv, který jsme pozorovali, a proto jsme ji zvolili pro podrobnější rozbor, který bude následovat dále v textu.

Hra se hraje většinou ve větším počtu dětí, které jsou opět rozděleny na dvě strany, tentokrát podle vzorce jeden proti všem. Na jedné straně tedy stojí vyvolávač, který vyzývá ostatní hráče slovy "Honzo vstávej!". Jeho protihráči mu hromadně odpovídají otázkou "Kolik je hodin?" Na tuto otázku odpoví vyvolávač jednou z mnoha variant odpovědi, kterou je různý počet kroků + druh (mravenčích, sloních, obřích, slepičích, čertích) nebo větou „Babička se spláchla do záchodu.“ Předpokladem je, aby děti již dopředu byly smluveny na podobě znaků. Vhodné také je, aby se stejný příkaz neopakoval příliš často. Hra tak ztrácí na zajímavosti a svižnosti. Vítězem je jedinec, který se první dostane na vyvolávačovo místo.

9. Král vysílá své vojsko

V tomto případě se jedná o hru, kterou nám uvedly tři dívky, jako hru, kterou znají, protože navštěvují společně kroužek, kde se hra hraje. Do kroužku s nimi chodí starší děti, které hru hrají častěji než prvňáci, pro které je poněkud prudká. V naší přítomnosti jí ani dívky nehrály, ale podaly nám slovní popis. Hra je určena pro velký počet hráčů, kteří se rozdělí na základě výběru předem určených kapitánů. Poté se družstva postaví proti sobě na hřišti a udržují vzdálenost několika metrů tak, aby se mohla dostatečně rozběhnout a prorazit řadu protihráčů, kteří se drží za ruce. Po přetnutí spoje mezi dvojicí určí útočník po poradě s králem, koho z

dvojice si odebere do svého družstva. Takto se hra opakuje tak dlouho, dokud není jako poslední zachycen i král jednoho družstva. Hra může být samozřejmě ukončena i dříve a vítězem je družstvo s více členy.

10. Rybičky, rybáři jedou

Stejně tak jako předchozí hry se i tato odehrává na širokém prostoru, kde proti sobě stojí vyvolávač, v tomto případě rybář a ostatní děti jako rybičky. Vyvolávač na úvod zakřičí "Rybičky, rybičky, rybáři jedou!" a poté se rozeběhne proti v opačném směru běžícímu davu protihráčů. Cílem rybáře je pochytnat co nejvíce dětí a ty se potom stanou součástí jeho sítě a pomáhají mu s rybolovem. Akce se opakuje v opačném směru tak dlouho, až zůstane poslední rybička a ta se stává královnou.

Děti hrály tuto hru se svou paní učitelkou v hodinách TV a často i při vycházkách na lesní hřiště. I my jsme s nimi hráli hru jednou, a to v době družinové vycházky. Do hry se zapojila většina dětí, chlapci i dívky.

11. Fotbal

Tato klasická hra o dvou družstvech se může hrát v různých počtech spoluhráčů, někdy jenom jako trestné střelení do brány. Při našem pozorování hráli chlapci v jednom z koutů hřiště s molitanovým míčkem právě na trestné střely. Jednalo se o stálou skupinku čtyř chlapců, kteří tak trávili většinu přestávek, kterých jsme se zúčastnili. Do své skupiny nepřijímali jiné hráče, ale ani nikdo jiný neprojevoval přání si s nimi hrát.

12. Na jelena

Hru na jelena děti hrály 2x v čase družiny na hřišti. Jednalo se o skupinu tří děvčat a dvou chlapců, kteří vždy, když měli k dispozici pomůcky, sáhli po míči a začali hrát tuto hru. Hru děti znaly ze školy, neboť se jednalo o typickou hru mladšího školního věku.

Děti vytvořily kruh a doprostřed vkročil jeden hráč, který byl předem vybrán. Okolo stojící měli k dispozici míč a jejich cílem bylo se strefit míčem do hráče uvnitř kruhu, a tím symbolicky střílet jelena. Pakliže se to povedlo, děti se vystřídaly a na místo jelena šel úspěšný střelec. Vzhledem k vyrovnaným dětským dovednostem se děti často střídaly a hra rychle plynula. Ve vyspělejší formě hry se měří doba, po kterou je hráč schopen zůstat na postu jelena, a dle nejdelšího času se vyhodnocuje vítěz.

13. Slepá bába

Slepou bábu jsme neviděli děti hrát, ale všechny ji velmi dobře znaly již ze školky. Hru hraje větší počet dětí na vymezeném prostoru. Jeden hráč je bába, má zavázané oči a běhá v prostoru, kde má chytit některého z protihráčů. Ti kolem dramaticky pobíhají a snaží se babu provokovat a dezorientovat. Pakliže bába chytí jednoho z hráčů, musí ho ještě identifikovat podle hmatu. Potom se hráči vymění a předcházející bába se stává řadovým hráčem.

14. Na babu - *Honička*

Tato hra je vlastně upravenou verzí hry předchozí, kdy si děti nezavazují oči. Své protihráče vidí a nemusí je potom identifikovat. Hraje se opět ve vymezeném prostoru a další

pravidla jsou shodná s předcházejícími. Ve skupině dětí, kterou jsme zkoumali, byla tato verze populárnější a hráli ji společně děvčata i chlapci.

15. Schovka - *Na schovávanou*

Pro hru schovávaná je nutné vymezit určitý herní prostor. Klasický model jeden proti všem je zde obnoven tím, že jeden vyvolený jedinec piká se zavřenýma očima u domluveného místa a po dobu počítání se musí ostatní hráči schovat co nejrafinovaněji někde v okolí. Po uplynutí lhůty se vydává jedinec hledat ostatní. Pakliže někoho spatří je nutné, aby rychle doběhl na stanovené centrální místo a dotyčného "zapikal", pakliže by tak nestihl učinit a byl by zapikán tím, který byl schován, hra se opakuje a piká opět stejná osoba. Přímými svědky hry jsme se nestali, byla pouze uvedena dětmi jako jedna z mnoha, kterou znají.

16. Žirafy

Toto je velmi zvláštní případ a možná bychom jej nemuseli zařazovat, ale rozhodli jsme se zveřejnit všechny informace, které nám děti podaly, a tak tedy činíme. Jedna dívka, velmi plachá, nám totiž na náš dotaz, jaké hry zná a hraje, odpověděla, že hru Žirafy. Na náš dotaz jak se hra hraje a o čem je řekla pouze, že je pro sedm lidí. Jiné informace se nám nepodařilo získat.

17. Mrazík

Mrazík je obdobou hry "Na babu", obohacenou o zvláštní moc pro jedince, který chytá ostatní, a to o moc zmrazovat ostatní. Chycení jedinci se tak nesmějí hýbat a vysvobodit je mohou pouze dosud svobodní spoluhráči, kteří podlezou zmrazeným dětem mezi nohama, a tím je vysvobodí. Děti hru uvedly jako příklad jedné z mnoha, kterou čas od času hrají. V době naší přítomnosti se hra nehrála.

18. Lepidlo

Toto je obdoba hry Mrazík. K osvobození spoluhráče může dojít jenom díky doteku.

19. Na skluzavku

(Popis této hry je obsahem první části.)

20. Loupežníci

Jedná se o společenskou stolní hru pro šest hráčů. Každý hráč má svou figurku, kterou si postaví na start dlouhé dráhy, po které se postupuje po jednotlivých políčkách. Počet políček záleží na velikosti čísla hozeného kostkou. Pakliže se figurka zastaví na červeném poli, získává hráč kartičku loupežníka. Pakliže se figurka zastaví na černém poli, zdržuje se hry na dobu jednoho kola, protože byla přepadena medvědem, liškou či vlkem. Cílovou metou je hrad, do kterého je nutno dojít. Vítězem je ten, kdo zajme v průběhu cesty do hradu co nejvíce loupežníků a stane se manželem princezny.

21. Panenka na plese

Tato stolní hra byla ve třídě velmi oblíbená u dívek, a to protože je hlavní hrdinkou panenka Barbie, která se připravuje na ples. Na herním poli jsou políčka, po kterých se postupuje s figurkami a postupně se řeší problémy spjaté s přípravou na ples. V době, kdy jsme navštívili školu se ovšem ztratila herní pravidla a dívky si hru upravovaly dle svého. Atraktivnost hry spočívala v hlavní hrdince, jinak se hra nijak nelišila od jí podobných.

22. Člověče, nezlob se!

Tuto klasickou hru hrají nejméně dvě, nejvíce šest dětí. Každý má čtyři figurky a jeho úkolem je za pomoci házení kostkou dopravit figurky co nejdříve do domečku. Během cesty ovšem může dojít k vyřazení figurkou protihráče, a tedy k návratu na začátek. Děti neměly problémy s vyrovnáváním se s porážkou nebo s vyřazením ze hry. Tuto hru, stejně jako všechny ostatní v seznamu uvedené děti hrály vždy v době poledního klidu v družině.

23. Pexeso

Jedná se o obrázkovou karetní hru. Každá karta se v sadě vyskytuje ve dvojici a jsou poskládány rubem navrch. Úkolem dětí je kartičky postupně otáčet (v párech), zapamatovat si jejich polohu a potom najít shodné dvojice. Ten, kdo najde nejvíce párů, vyhrává.

24. Žížaly

Jedná se o stolní hru klasického typu, kde se postupuje po políčkách kupředu. Každý hráč má svou figurku, a pakliže se s ní dostane na políčko, kde začíná či končí tělo žížaly, může se posunout dopředu nebo naopak sklouznout o několik políček dozadu. Kdo je v cíli první, vyhrává.

25. Kloboučku hop!

Kloboučku hop je stolní hra, jejímž cílem je trefit se kloboučkem, který je odpalován z rampy, do otvoru a obsadit tak patřičná místa v hrací podložce. Kdo získá nejvíce bodů je vítězem.

26. Na poštu

Při této hře mají děti k dispozici dětské provedení vybavení pošty (peníze, složenky, stvrzenky, razítka ...). Jedná se o napodobivou hru, kdy každý jedinec hraje svou roli. Tato hra byla velmi oblíbená. Hrál ji několik dívek a chlapců vždy po obědě a velmi často trvala až do vycházky.

27. Na rodinu - Na mámu, na tátu a na dítě

I tato hra patří do kategorie her napodobivých, kdy většinou dívky hrají role svých rodičů a starají se o své dítě a pečují o domácnost tak, jak to vidí ve svých rodinách. I v této hře jsou jasně dány role, kterými se představitelé musí řídit. Této činnosti se věnovala stabilně skupinka tří dívek, které si většinou hrály samy.

28. Tichá pošta

Pro tuto hru je třeba větší počet hráčů, kteří si sednou do řady. První z řady pošeptá osobě, která sedí vedle, slovo nebo celou větu a ten ji předá dál. Cílem je, aby až k poslednímu členovi herní skupiny došla zpráva ve stejné podobě v jaké byla vyslána. Děti tuto hru hrály jednou, a to v době mimořádného režimu při vyučování. Hráli ji s námi čtyři chlapci a jedno děvče. Hra ovšem děti příliš nezajímala a po pěti minutách ji vystřídala jiná činnost.

ANALÝZA HRY „HONZO VSTÁVEJ!“

"Honzo vstávej" byla hra, pro tento kolektiv dětí nejtýpější. Stala se jejich zábavou téměř každou přestávku, kterou děti trávily na hřišti. Vždy se spontánně utvořila menší skupinka, ke které se postupně připojily děti ostatní. Iniciátory hry byli často chlapci a dalo by se říci, že i když hrály všechny děti společně, zastoupení chlapců bylo převažující.

Délka hry se měnila. Někdy zcela obsáhla dobu přestávky a děti ji hrály několikrát za sebou, jindy trvala pouze pár minut, a pak byla vystřídána činností atraktivnější. Značný vliv na hrací dobu měla kvalita vyvolávače. Pakliže to byl někdo (drobné dívky), kdo stále opakoval dva příkazy a hra stagnovala, zájem o ni se brzo vytratil. V opačném případě se hra stala dynamicky a dramaticky se rozvíjející zábavou, která přilákala i nové spoluhráče.

Po převládající dobu, kterou jsme s dětmi strávili, byla hra hrána způsobem, který známe i z osobní zkušenosti (příkazy jsou dávány individuálně). Poslední den ovšem paní učitelka z jiné třídy dětem řekla, že správná verze je, když jsou příkazy podávány všem najednou a každý tak dle svých osobních kvalit a fyzických možností bude překonávat příslušnou vzdálenost. Tato varianta eliminuje možné nadržování, prosazování nebo naopak potlačování jiných. Pro náš rozbor se ovšem stala výchozí varianta první, dětmi přirozeně používaná.

Charakteristika rolí

Vyvolávač a jeho protihráči se postaví proti sobě na hřišti, vzdálenost mezi nimi by měla být několik metrů. Hru zahajuje vyvolávač výzvou k jednomu protihráči: "Honzo vstávej!" Ten mu odpoví otázkou: „Kolik je hodin?" Na tuto otázku vyvolávač odpoví jednou z mnoha vět, které jsou dopředu všem známé.

Typy vět: Počet kroků + druh (mravenčích, slepičích, sloních, obřích, čertích). Babička pletla. Babička párala. Hodinky či babička se spláchlá do záchodu.

Jedinec, kterému byl povel směřován, jej vykoná a příslušným způsobem se začne pohybovat. Takto dostávají povely všichni hráči a v okamžiku, kdy jeden z nich dosáhne úrovně, ve které stojí vyvolávač, je mu předán jeho post a předcházející vyvolávač se jde postavit po bok ostatních na počáteční linii.

Post vyvolávače je vždy velmi atraktivní a každý (nebo alespoň většina) hráčů by jím chtěla být. V případě této konkrétní skupiny se vždy rychle objevila osoba, která se sama na toto místo dosadila. Obvykle se jednalo o dominantního jedince, který zastával vůdčí roli i v jiných aktivitách. Okolo postu vyvolávače však nikdy nevznikly žádné konflikty. Obvyklá byla situace, že iniciátor hry byl zároveň i vyvolávačem a tišší děti se spíše situovaly do pozice těch, kterým byly povely dávány. Tedy již z počátku se zde objevuje jasná převaha,

vůdcovství a moc vyvolávače vůči svým „poddaným“ a naopak jejich důvěra, oddanost a poslušnost vůči vůdčí autoritě.

Tito jedinci mají vnitřní touhu dosáhnout na post vyvolávače, ale zároveň se trpělivě podvolují příkazům, které pro ně mají absolutní hodnotu. Příběh těchto hráčů by se dal charakterizovat jako velice živý, reálný, srovnatelný se skutečným životem, kdy dochází k formaci a směřování jedince zvenčí nějakou vyšší a mocnější instancí. Zároveň se dá vyzorovat přístup jedinců ke svému údělu. Jedni pečlivě a velmi precizně provádějí drobné mravenčí krůčky, postupují pomalu a jistě, a tak možná svou nenápadností nemusí být rozeznáni jako potenciální nebezpečí a následně mohou zcela nečekaně ohrozit vedení. Naopak jiní jedinci se snaží svou cestu co nejvíce uspíšit. Dělají větší kroky, ale tím na sebe zároveň dost upozorňují jak vyvolávače, tak i ostatní své spoluhráče, kteří střeží dodržování principu fair-play.

Naopak vyvolávač pociťuje ve své pozici obrovskou moc, ale i zodpovědnost. Může si zahrávat s osudy jiných, manipulovat s nimi, ale musí i takticky předvídat a promýšlet dopady svých příkazů. Stejně tak i na druhé straně se dá vyzorovat jeho sociální citění vůči protihráčům. V takové hře se může projevit hněv proti nepříteli, nebo naopak sympatie s oblíbenou osobou, nebo soucit s někým utlačovaným. Všichni kromě vyvolávače jsou v momentu hry na stejné úrovni, na stejné startovací čáře, a záleží pouze na vyvolávačově vůli, zda-li dopustí a nechá vyhrát slabého, tichého a neprůbojného jedince, který zastává jinak pozici outsidera.

Tento vzorec by se dal modifikovat do různých podob. Z historického hlediska by to mohla být hra, v které se panské děti učily taktice a strategii vedení. Odráží i klasické tendence v sociálních vztazích lidí. Hra může i symbolizovat odedávňý úděl člověka, který se musí na své cestě životem potýkat s různými překážkami a podřizovat se vyšším mocnostem, zastoupených jak vládcem, bohem, osudem nebo i svou touhou.

Při další úvaze jsme vycházeli ze samotného názvu hry, tedy „Honzo vstávej!“, a nechali jsme se vést dialogem, který dějem prolíná. Úvodní věta je výzvou, apelem, vybuzením k činnosti. Doslova tedy probuzením, značící blížící se událost, která si vyžaduje střízlivou přítomnost (bytí při tom) toho druhého. Ten pokládá otázku, kterou zjišťuje, jak moc velké nebezpečí se blíží, jak moc akutní se záležitost zdá být. Odpovědi se mu dostane expresivním přirovnáním k obrovi, slonu, slepici či mravenci.

V historii dětských her se objevují hojně oba prvky, které tato hra obsahuje. Je to hra s časem, jeho znázorňování a fantastické připodobňování. Druhým momentem je kouzelné proměňování do zvířecích podob.

Již F. Bartoš zmiňuje ve své sbírce „Naše děti“, že o čase a s časem si hrály venkovské děti při práci na poli. Dle slunce odhadovaly denní dobu, dávaly si hádanky a vytvářely veselé říkačky o čase. Při hádání času používaly rostliny, kamínky a klacíky a jiné přírodniny. Také proto, že žily v těsném sepětí s přírodou, hrála podstatnou úlohu v jejich hrách zvířata. Jejich hry, písničky a říkadla byla o ptácích, rybách, lesní i domácí zvěři a drobném hmyzu.

Dalo by se tedy usuzovat, že se do této hry promítají staré tradiční prvky dětské hry - touha proměňovat se a napodobovat.

Příslušné novotvary, pocházející z pozdější doby, "Hodinky či babička se spláchly do záchodu", nejsou ničím výjimečným a pouze odpovídají moderní době. Potencionální výsměch, kterým může působit věta „Babička se spláchla do záchodu“, bychom nemuseli interpretovat jako neslušný projev současné generace vůči starým lidem. Ve skutečnosti mají podobné projevy obdobu v historickém vývoji hry, jak o tom svědčí příklady ze sbírky F. Bartoše.

V této hře dochází mimo jiné i k určitému výběru. Výběru „toho“ nejlepšího, nejzdatnějšího a nejrychlejšího, toho, kterému potom bude přenechána moc „vládnout“. V tomto případě se dostáváme ke klasickému tématu mnoha starých pohádek, které v sobě slučovaly oba tyto momenty. Výběr a zároveň souboj s časem, který plyne různě rychle.

Vzhledem k magickému proměňování nás mimo jiné napadla asociace s další pohádkou, kde starý, zkušený a lstivý čaroděj přenechá svůj post jednomu ze svých učňů, tomu nejlepšímu a nejšikovnějšímu. Z pohledu učňů je tato zkouška brána velmi vážně, ovšem čaroděj má potěšení ze zahrávání si s jejich touhami a očekáváními. V jistém okamžiku někomu dovolí, aby se přiblížil na nejbližší vzdálenost, a potom ho vzápětí odsune na začátek cesty.

Ve všech těchto interpretacích vystupují ale stejné momenty, a těmi jsou ze strany vyvolávače: vybízení, vyzývání, ovládnutí, manipulace, moc, zahrávání, váhání, výběr, finální podlehnutí či postoupení postu jinému. Z pozice ovládaných to je: poslušnost, touha po vedoucí úloze, ale i obava z ní, nutkání k podvodům (švindlování kroků), trpělivost, ale i nedočkavost, odkázanost na příkazy.

Hra si našla oblibu u dětí především pro určitý moment proměn, ke kterým dochází. Zároveň se předvádějí a vzájemně si ukazují, kdo je jak fyzicky zdatný. Způsob, jakým se děti ujímají svých rolí, je krásnou demonstrací jejich osobních vlastností a vypovídá o uspořádání kolektivu. Vyjadřuje vztahy, vzájemné sympatie a antipatie, schopnost empatie a solidárnosti, převládající dominance nad ostatními. Zároveň si děti zažijí moment zodpovědnosti za ostatní, důležitost rozhodování a důležitost smyslu pro poctivost. Vzhledem k tomu, že se ve hře pracuje s hranicemi mezi spolužáky, mohou si děti vyzkoušet a zažít to, co budou později schopné přirozeně používat ve svém přístupu k okolí.

Bohužel nevíme, zdali jsou naše úvahy alespoň trochu blízké skutečnosti, ale zajisté je možné nalézt v této moderní hře tradiční prvky české lidové tvorby tak, jak provází dětskou hru již po několik generací.

TAXONOMIE HER

Na závěr této práce bychom se rádi pokusili o vyhodnocení a porovnání získaných her. Pro názornost jsme vytvořili přehlednou tabulku, do které jsme zařadili nejzajímavější hry, které mají výpovědní hodnotu o dětském kolektivu. Ze seznamu jsme vyloučili společenské hry stolní, které neposkytovaly tolik zajímavých informací.

	pohybově-sportovní													
	jedno r.pohyb	běh	postřeh	jazyk. form.	venkovní	inter.	tvůrčí	napodobivé	počet	uspořád.	pohlaví	dotek	pomůcky	jak končí?
Kuba řekl	ano		ano	ano	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ne	ne	1 vyhr
Molekuly	ano		ano	ano	ano	může	ne	ne	S	V	Ch/D	ano	ne	2 vyhr
Stíny	ano		ano	ne	ano	ne	ne	ne	S	V	Ch/D	ne	ne	1
Cukr,káva	ano		ano	ano	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ano	ne	1
Škatule	ano		ano	ano	ano	může	ne	ne	S	V	Ch/D	ne	ne	1
Na třetího	ano		ano	ne	ano	může	ne	ne	troj.	1x2	Ch/D	ne	ano	1
Pan čáp	ne	ano	ano	ano	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ano	ne	1 posl
Honzo vst.	ano		ne	ano	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch	ano	ne	1
Král vysílá	ne	ano	ne	ano	ano	ne	ne	ne	S	SxS	Ch/D	ano	ne	skupin
Rybičky	ne	ano	ano	ano	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ano	ne	1
Na jelena	ano		ano	ne	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ne	ano	1
Slepá bába	ne	ano		ano	ano	ne	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ano	ne	není fin
Na babu	ne	ano	ano	ano	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ano	ne	vítěz
Schovka	ne	ano	ano	ano	ano	ne	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ne	ne	1
Mrazík,lep	ne	ano	ano	ne	ano	může	ne	ne	S	1xV	Ch/D	ano	ne	1 prohr
.														
Skuzavka	ano	ne	ne	už.jaz	ano	ne	ne	ano	S	spolu	D	ne	ano	není vít
Na poštu	ne	ne	ne	už.jaz	ne	ano	ne	ano	S	spolu	Ch/D	ne	ano	není
Na rodinu	ne	ne	ne	už.jaz	ano	ano	ne	ano	S	spolu	D	rodič	ne	není
Tichá pošt				jaz.hr	ne	ano	ne	ne	P	spolu	Ch/D	ne	ne	není
Domečky				ne	ano	ne	ano	ne	P	spolu	D	ne	ano	není
Písek				ne	ano	ne	ano	ne	P	spolu	D	ne	ano	není
Kamínky				ne	ano	ne	ano	ne	P	spolu	Ch	ne	ano	není
Věnečky				ne	ano	ne	ano	ne	I	jeden	D	ne	ano	není
Malování				ne	ne	ano	ano	ne	I	jeden	D	ne	ano	není
Plácání			ano	ne	ne	ano	ne	ne	P	2spol	Ch	ano	ne	1

Příslušných 25 her jsme posuzovali pomocí 14 kritérií viz tabulka.

Vysvětlivky: S - skupina; P - pár; I - individuální hra; IxV - model hry jeden proti všem; V - všichni hráči vedle sebe; SxS - skupina proti skupině; V - všichni společně; Ch - chlapani; D - dívky

Posuzování her podle jednotlivých kritérií přineslo následující celkové vyhodnocení.

počet her zaměřených na jednorázový pohyb (skoky, hody): 10

počet her, kde dominuje běh: 7

hry zaměřené na rozvoj postřehu: 13

hry používající jazykové formule: 11, 3 hry s běžným užitím jazyka, 1 jazyková hra

počet venkovních her: 21

počet her interiérových: 5

počet her, které se mohou hrát v interiéru i venku: 11

počet her tvůrčích: 5

počet her napodobivých: 3

počet skupinových her: 17

počet her párových: 5

trojice: 1

počet her individuálních: 2

počet her dle modelu: - jeden proti všem: 10

- jeden proti dvěma: 1

- všichni společně: 10, 2x organizace třetí osobou

- skupina proti skupině: 1

- dva proti jednomu : 1

- jeden proti jednomu: 1

- každý sám: 2

počet her smíšených: 16

počet her dívčích: 6

počet her chlapeckých: 3

počet her s fyz. kontaktem: 11

počet her bez fyz. kontaktu: 14

počet her s pomůckami: 9

počet her bez pomůcek: 16

počet her končících vítězstvím jedince: 10

počet her končících vítězstvím dvojice: 1

počet her kde jeden prohrává: 4

počet her končících vítězstvím skupiny: 1

počet her, kde není vítěz: 9

Závěrem by se dalo konstatovat, že v dětském kolektivu, který jsme zkoumali, převládaly hry pohybové, naopak her tvořivých a napodobivých se vyskytovalo minimum. Polovina hraných her používala nějaké formy jazykového vyjádření - předepsané formule. Z hlediska prostředí převažovala obliba her univerzálních, tedy možných hrát jak v interiéru tak venku a v 17 případech z 25 šlo o hry skupinové. 16 her z 25 byly hry smíšené, kde si vedle sebe hráli chlapani a dívky.

Z hlediska porovnání uspořádání hráčů si jsou vyrovnané systémy jeden proti všem a všichni společně. I poměr her obsahujících a neobsahujících fyzický kontakt je téměř vyrovnán.

V poměru 16:9 se vyskytují hry bez pomůcek a hry s pomůckami.

Hry, které jsou soutěživé a přinášejí vítězství jedince, se rovnají přibližně počtu her nesoutěžných, zároveň spíše individuálních, tvůrčích a napodobivých.

SEZNAM LITERATURY

Freud, S.: O člověku a kultuře. Praha, Odeon 1990.

Langmeier, J.: Vývojová psychologie pro dětské lékaře. Praha, Avicenum 1991.

Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie. Praha, Academia 1998.

Bartoš, F.: Naše děti. Praha, Vyšehrad 1949.